

in de Steigers

twintigste jaargang 2013 - nr. 1

in de Steigers

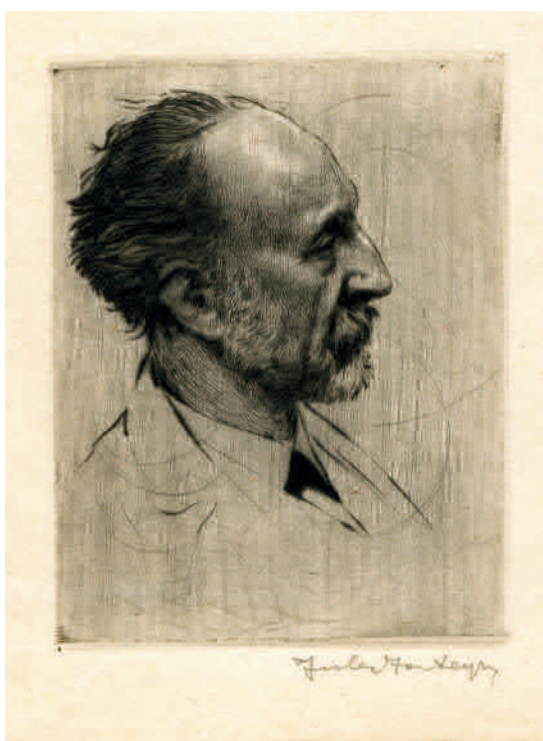

Erfgoednieuws uit West-Vlaanderen
twintigste jaargang 2013 - nr. 1

3. Jules Fonteyne (1878-1964),
veelzijdig Brugs kunstenaar
Marc Ryckaert
18. Provinciedomeinen met een verleden
22. Provinciaal Archiefnetwerk Probat gelanceerd
Isabelle Verheire
23. Scoor met de sportverhalen van je club
Lieven De Visch
24. West-Vlaanderen op de gevoelige plaat
Jeroen Cornilly
29. Over werk en mensen
Jeroen Cornilly

Jules Fonteyne (1878-1964), veelzijdig Brugs kunstenaar

Naar goede gewoonte bracht de Provinciale Bibliotheek Tolhuis in september 2012 een tentoonstelling in het kader van Open Monumentendag. Omdat het jaarthema "Muziek, Woord en Beeld" was, viel de keuze op het werk van de Brugse kunstenaar Jules Fonteyne. Hierbij kon niet alleen een beroep gedaan worden op enkele privé collecties, maar kwam ook het fonds van de bibliotheek zelf ruim aan bod. Fonteyne was namelijk een vrij productief boekillustrator, en veel van de door hem geïllustreerde werken zijn in het boekenbestand van het Tolhuis aanwezig. Wat aanvankelijk bedoeld was als een kleine gelegenheidstentoonstelling groeide dankzij het ruime en gevarieerde materiaal uit tot een goed gestoffeerde expositie, die bovendien op heel wat positieve reacties van de bezoekers mocht rekenen. Sommigen betreurden dan ook dat er geen begeleidende publicatie beschikbaar was. Met deze bijdrage over een aantal aspecten van Fonteynes kunst wordt dit tekort enigszins goedge maakt.

Jules Fonteyne is niet bepaald zeer bekend bij het grote publiek. Dat komt vooral omdat hij zelf de publieke belangstelling niet opzocht. Behalve in zijn beginjaren nam hij nooit deel aan tentoonstellingen en ook anders maakte hij geen publiciteit voor zijn werk. Toch vond dat werk zijn weg naar kunstliefhebbers en -verzamelaars, vooral in en rond Brugge. Met name zijn etsen met Brugse taferelen, die hij vaak met waterverf inkleurde, waren populair en zijn dat nog steeds. In die mate zelfs, dat hij soms te veel met die werken geassocieerd wordt en er vergeten wordt dat hij heel wat meer in zijn mars had. Want Fonteyne was bijvoorbeeld ook een sterk portretist, zowel in olieverf als met het potlood of de etsnaald. Als tekenaar werd hij dan weer vaak gevraagd voor het illustreren van boeken. Zo liepen zowel Stijn Streuvels als Eugène De Bock (stichter van uitgeverij De Sikkel) hoog op met zijn tekeningen en werd hij ook in Nederland gewaardeerd. En dan vergeten we nog zijn activiteiten als fotograaf, als keramist en als ontwerper van affiches, ex-librisen, medailles, kunstvlaggen (voor het Brugse atelier English), glasramen, beelden, kerkmeubilair en -ornamenten. Het feit dat Huib Hoste na de Eerste Wereldoorlog voor de binneninrichting van de kerk van Zonnebeke een beroep op Fonteyne deed, is in dat verband veelzeggend.

Kaftillustratie: Jules Fonteyne, 'Vertrek naar het nachtelijk feest', potlood en aquarel. (Verzameling Thérèse Ryckaert, Brugge – foto Dominique Provost, Brugge).

Vorige pagina van links naar rechts: Jules Fonteyne, illustratie voor het boek 'Vertelsels van 't jaar nul' van Stijn Streuvels, 1922, pentekening (privéverzameling, Brugge) – het Provinciedomein 't Veld in Ardooie (foto Marc Ryckaert, Brugge) – keurturnster Leona Dumon-Daveloose (stadsarchief Brugge).

Boven: Jules Fonteyne op latere leeftijd bij de drukpers waarmee hij zijn etsen afdruckte, foto van André Ryckaert, ca. 1955 (privéverzameling, Brugge).

Midden: bronzen medaille naar een ontwerp van Jules Fonteyne, geslagen ter gelegenheid van het Heilig Bloedspel te Brugge, 1947 (privéverzameling, Brugge).

Links: portret van vader Hippolyte Fonteyne (1850-1916), gegraveerd door Jules Fonteyne (privéverzameling, Brugge).

atelier in de Boeveriestraat in Brugge. Naar het werk van de beeldhouwers Fonteyne is nog geen ernstig onderzoek gedaan en er is ook nauwelijks documentatie over voorhanden. In het atelier worden voornamelijk religieuze werken in hout, steen of marmer vervaardigd. Een paar ervan behalen zilveren medailles op de grote tentoonstelling van kerkelijke kunst in het Vaticaan van 1888 en op de werelttentoonstelling van Brussel in 1897. Een andere specialiteit is de vervaardiging van neogotische meubels. Jules Fonteyne groeit dus op in een kunstzinnig milieu en blijkt al gauw zelf artistieke aanleg te hebben. Het ligt dan ook voor de hand dat hij, net zoals eerder zijn vader en oom, naar de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten trekt. Daar heeft hij onder meer Hendrik Pickery en Edmond Van Hove als leraars. Hij behaalt er in de loop der jaren meerdere eerste prijzen, en sluit ook zijn hele opleiding in oktober 1897 als primus af. Zoals in die tijd gebruikelijk, wordt hij na de prijsuitreiking per koets en in gezelschap van burgemeester Amédée Visart de Bocarmé naar huis gereden. In de feestelijk versierde Boeveriestraat wordt hij in aanwezigheid van de hele buurt lovend toegesproken door de burgemeester en door academiedirecteur Louis Delacenserie. Na het vallen van de duisternis gaat het feest onverminderd voort en trekken nog een muziekkorps en een lichtstoet door de straat.

Een artistiek milieu

Jules Fonteyne wordt in Brugge geboren op 22 juli 1878. Zijn vader Hippolyte is beeldhouwer. Vader Fonteyne heeft samen met zijn broer Renon een beeldhouwers-

Dit orgelpunt betekent tegelijk dat Fonteyne in Brugge volleerd is en dat hij voor het vervolg van zijn opleiding hogerop moet. Eerst trekt hij naar de Koninklijke Academie in Brussel en vervolgens studeert hij nog drie jaar aan het Nationaal Hoger Instituut voor Schone Kunsten in Antwerpen, waar de iets jongere Isidore Opsomer een van zijn medestudenten is. Daar bekwaamt hij zich in de graveerkunst en behaalt hij ook een prijs in deze discipline. Aan die Antwerpse jaren bewaart hij mooie herinneringen, zodanig dat de Scheldestad en zijn bewoners voor de rest van zijn leven een bijzonder plekje in zijn hart behouden hebben.

Terug in Brugge legt Fonteyne een veelzijdige activiteit aan de dag. Hij helpt als ontwerper in het atelier van zijn vader. Hij tekent en schildert talrijke portretten, voornamelijk van familie en vrienden. Hij maakt etsen. In die jaren neemt hij af en toe deel aan exposities. In Brugge is hij present op de jaarlijkse tentoonstellingen van de kring *Kunstgenegen* (met zetel in de bekende herberg *Vlissinghe*), waarvan hij een actief lid is. Ook buiten Brugge is enkele keren werk van hem te zien, zoals op de werelttentoonstelling van Luik in 1905 en op de negende *Internationale Kunstausstellung im Glaspalast* in München in hetzelfde jaar. Vanaf 1910 maakt hij tevens snel naam als boekillustrator. Als jong kunstenaar ambieert hij ook even een *Prix de Rome*,

maar dat lukt helaas niet. Een bezoek aan Rome en Florence zal een eeuwig onvervulde droom blijven.

Engels intermezzo

Aan dat alles komt vrij abrupt een eind, wanneer in 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbreekt. Als 36-jarige wordt Fonteyne niet gemobiliseerd, maar in de zomer van 1914 wordt hij als lid van de Burgerwacht wel opgeroepen voor bewakingsopdrachten bij strategische doelwitten, voornamelijk stations en spoorbruggen. Wanneer de leden van de Burgerwacht in oktober 1914

ontwapend en huiswaarts gestuurd worden, vertrekt hij – net zoals veel Bruggelingen op de vlucht voor de naderende Duitse troepen – samen met zijn moeder en twee zussen via Oostende naar Engeland. Daar zal hij gedurende de hele oorlog verblijven, eerst een half jaar in Londen en daarna in het stadje Bridgwater in Somerset, ruim 200 kilometer ten westen van Londen. Vader Hippolyte blijft in Brugge, waar hij in 1916 zal overlijden zonder zijn familie terug te zien.

In Engeland werkt Jules enige tijd in een munitiefabriek, maar ook artistiek gaat hij weer aan de slag.

Zes onbekende tekeningen van Jules Fonteyne over de Eerste Wereldoorlog

In de Stedelijke Feestzaal van de Vismijn te Nieuwpoort werd in de zomer van 1994 de tentoonstelling 'Als de strijd verademt' opgezet. Het initiatief bracht, 80 jaar na de start van de Eerste Wereldoorlog, een ruim overzicht van het artistieke werk van soldaat-kunstenaars. De tentoonstelling stelde ook een origineel zesluik voor van Jules Fonteyne. De Brugse kunstenaar was geen frontsoldaat, maar het behandelde thema vormde een artistiek 'nawoord' voor de tentoonstelling. De zes ingekleurde inkttekeningen werden toen voor het eerst aan het publiek voorgesteld.

De zes tekeningen vatten het verhaal van de Eerste Wereldoorlog samen. De uitgewerkte taferelen – 'het afscheid', 'het vertrek', 'Luik', 'de vlucht', 'de aanval' en 'de thuiskomst' – vormden met een uitgekiende zin voor detail zes herkenbare hoofdstukken uit het decor van de Grote Oorlog. De tekeningen (17 x 11,4 cm) werden onderaan verrijkt met een getekend medaillon van gevlochten blaadjes, geflankeerd rechts door een Waalse haan en links door een Vlaamse leeuw. Jules Fonteyne ondertekende de werkjes onderaan met de datering 1918. Kleurgebruik en thematiek verwijzen naar eerdere studies die Fonteyne opzette tijdens zijn Engelse ballingschap.

De tekeningen komen uit het archief van de Nieuwpoortse letterkundige Juul Filliaert (1890-1948). Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij in het onbezette De Panne redactiesecretaris van het gematigd Vlaamsgezinde dagblad *De Belgische Standaard*. Vanaf 1916 was hij eigenaar van een boekhandel en een uitgeverij. Hij was er van dichtbij betrokken bij tal van initiatieven om de culturele, sociale en zedelijke noden van de frontsoldaten te lenigen. Als organisator van tentoonstellingen kwam hij in contact met tal van kunstenaars die aan het IJzerfront een artistiek antwoord zochten op de alomtegenwoordige oorlogsgruwel. Hij hielp de kunstenaars waar hij kon en verzamelde tijdens de oorlogsjaren werk van o.a. Achiel Van Sassenbrouck, Jos Verdegem, Anne-Pierre De Kat en Médard Maertens.

Wellicht kon Juul Filliaert in 1919 het zesluik van Fonteyne verwerven. Filliaert was van plan om reproducties van de tekeningen als postkaarten te verkopen aan de vele oorlogstoeristen die de Westhoek kwamen bezoeken.

Luc Filliaert

Vorige pagina:

Boven: zelfportret, niet gedateerd, olie op doek (privéverzameling, Brugge – foto Dominique Provost, Brugge).

Onder: gedrukte uitnodiging voor een recital in café Vlissinghe te Brugge in 1899. Het recital werd georganiseerd door de vereniging 'Kunstgenegen' en de Brugse Persbond, die toen allebei hun zetel in de Brugse herberg Vlissinghe hadden (Stadsarchief Brugge).

'De Vlucht', één van de zes tekeningen die Jules Fonteyne in 1918 maakte rond het thema Eerste Wereldoorlog. Pentekening en aquarel. (Verzameling Luc Filliaert, Nieuwpoort).

Boven: Allegorische tekening
'De dood van Ieper', 1918,
Oost-Indische inkt en aquarel
(privéverzameling, Brugge – foto
Dominique Provost, Brugge).

Rechts: Jules Fonteyne
(zittend met geweer) als lid
van de Burgerwacht in 1914
(Stadsarchief, Brugge).

Hij bezoekt musea, leest kunsttijdschriften en leert er onder andere het werk van de prerafaëlieten kennen. Deze Britse kunststroming, die gekenmerkt wordt door gedegen vakmanschap, zorgvuldige detaillering en perfectionisme, zal hem zeer aanspreken en zijn verdere werk beïnvloeden. Uit die jaren zijn enkele gedateerde tekeningen bewaard, waaronder een merkwaardige serie van zes gekleurde pentekeningen over de Eerste Wereldoorlog (zie kaderartikel). Een deel van zijn toenmalig werk is in Engeland gebleven. Het is niet bekend wat daarvan geworden is.

Tijdens de oorlogsjaren verblijven heel wat landgenoten aan de overzijde van het Kanaal en uiteraard komt Fonteyne met een aantal onder hen in contact. Zo raakt hij er bevriend met historicus en literator Jozef Arras (geboren te Lier in 1890), die kort na het begin van de oorlog als militair met ziekteverlof naar Engeland werd geëvacueerd, en die in februari 1919 alsnog vroegtijdig aan een longontsteking zal overlijden. In juli 1915 stuurt Arras hem vanuit zijn tijdelijke verblijfplaats in Walton-on-the-Hill (Surrey) zelfs het manuscript van een novelle, getiteld "Bertha, Karel en ik". Hij doet dit, blijkens de bijgevoegde brief, niet alleen om er diens

oordeel over te vernemen maar ook in de hoop dat Fonteyne er een illustratie bij zal tekenen. Of dat ooit gebeurd is, blijft onbekend. De novelle zal pas in 1963 postuum gepubliceerd worden op basis van een ander, onvolledig manuscript.

Leraar en directeur

Wanneer Fonteyne begin 1919 naar Brugge terugkeert, is niet alleen Europa maar ook zijn persoonlijke situatie grondig gewijzigd. Zijn vader is overleden en nu is hij de kostwinner voor zijn moeder en beide zussen. Zoals voor de oorlog blijft hij meubelen, beelden en ornamenten voor kerkinterieurs ontwerpen. De meubels worden evenwel niet langer in eigen atelier gerealiseerd. Meestal gebeurt dit nu in de Kunstwerkhuisen Claeys in Brugge. De wederopbouw van de vernielde kerken en kloosters in de Frontstreek biedt werk voor ettelijke jaren, en ook buiten de 'verwoeste gewesten' worden kerken gebouwd of heringericht. Zo werkt hij onder andere mee aan de interieurs van kerken in De Panne, Hooglede, Kortemark, Westkerke, Wijnendale, alsook van de kapellen van het Heilig Hartziekenhuis in Oostende en het instituut Onze-Lieve-Vrouw-ten-Bunderen in Moorslede. Voor de Heilig Kruisverheffingskerk in Lampernisse ontwerpt hij in 1928 de gedenksteen voor de middeleeuwse opstandelingenleider Nikolaas

Zannekin, die in 1328 sneuvelde in de slag bij Kassel. Dit gebeurt mogelijk op vraag of op voorstel van de Brugse architect Jozef Viérin die de wederopbouw van de kerk geleid heeft, want Fonteyne en Viérin zijn geen onbekenden voor elkaar. De gedenksteen is bedoeld voor binnen de kerk, maar vanwege de tegenstand van het Bisdom wordt hij uiteindelijk aan een buitenmuur van de zuidbeuk bevestigd. Buiten West-Vlaanderen levert Fonteyne onder meer altaarontwerpen voor de Sint-Therisiakerk in de Boomstraat in Gent. En zoals reeds gezegd heeft hij een aanzienlijke inbreng in de interieurinrichting en het ontwerp van de glasramen van Huib Hostes modernistische kerk van Zonnebeke, in die mate dat er zelfs van een *Gesamtkunstwerk* zou kunnen gewaagd worden. Jules Fonteyne en Huib Hoste kennen elkaar al van voor de oorlog, en in 1924 zal Hoste peter worden van een van Fonteynes dochters.

In juli 1921 wordt hij aangesteld tot leraar kunsttoepassing aan de Stedelijke Academie van zijn geboortestad. In de volgende jaren wordt zijn leeropdracht gaandeweg uitgebreid. In maart 1927 benoemt de Brugse gemeenteraad hem tot directeur van de Academie, in opvolging van Flori Van Acker die het jaar voordien ontslag genomen heeft. Dit alles bezorgt hem enerzijds een vast inkomen en dus meer bestaanszekerheid, maar anderzijds blijft er steeds minder tijd beschikbaar voor

Links: originele ontwerptekening voor de Zannekin-gedenksteen in Lampernisse, pentekening, 1928 (privéverzameling, Brugge).

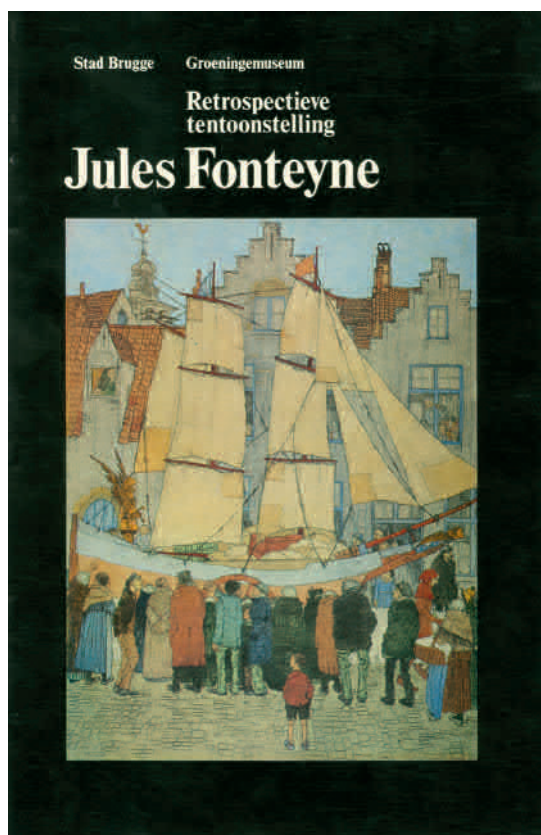
Rechts: de praalboog ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog, geplaatst aan de ingang van de Kartuizerinnenstraat in Brugge in 1929-1930 (Stadsarchief, Brugge).

Boven: 'Marktkraamdiscussie',
potlood en aquarel
(privéverzameling, Brugge – foto
Dominique Provost, Brugge).

Rechts: catalogus van de
retrospectieve tentoonstelling die
in 1973 in het Groeningemuseum
gehouden werd.

Volgende pagina:
portret van Sara en Celesta
Fonteyne, zussen van de
kunstenaar. Olie op doek
(privéverzameling, Brugge – foto
Dominique Provost, Brugge).

vrije kunstproductie. Bovendien is hij in oktober 1923 op 45-jarige leeftijd in het huwelijk getreden en zijn eind december van het jaar daarop in het gezin twee dochtertjes geboren. Schilderen doet hij niet meer. Maar hij blijft tekenen en etsen, deels in opdracht (boekillustraties, portretten), deels voor het pure plezier.

Als academiedirecteur krijgt hij een paar keer ontwerp opdrachten van de Stad. De meest opvallende is de praalboog aan de ingang van de Kartuizerinnenstraat in de Oude Burg, die in 1929-1930 opgetrokken wordt ter nagedachtenis van de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog. Het volledige ontwerp is van zijn hand, maar in tegenstelling tot wat soms beweerd wordt heeft hij het beeldhouwwerk niet zelf gekapt.

Op 22 juli 1943, in volle Tweede Wereldoorlog, wordt Fonteyne 65 jaar en moet hij in principe met pensioen gaan. De verplichting voor het personeel van de Stedelijke Academie om op die leeftijd op rust te gaan is echter pas het jaar voordien door de gemeenteraad ingevoerd en Fonteyne – die nog vol energie en werklust is – gaat niet akkoord. Hij is van mening dat men de spelregels onderweg niet moet wijzigen en bovendien vereisen de bijzondere tijdsomstandigheden stabiliteit en continuïteit aan het hoofd van de Academie. Hij haalt zijn slag thuis, want bij brief van 12 juni 1943 verlengt het stadsbestuur zijn mandaat met een jaar. Wanneer dat jaar voorbij is, in juli 1944, rukken de geallieerde legermachten vanuit Normandië op en is de bevrijding van Brugge nog slechts een kwestie van weken. Het stadsbestuur onder leiding van oorlogsburgemeester Jef Devroe heeft dan ook heel andere kopzorgen dan de benoeming van een nieuwe academiedirecteur. Bovendien zal het nieuwe stadsbestuur dat na de bevrijding aantreedt de leeftijdsgrens van 65 (tijdelijk) weer afschaffen. Zo blijft Fonteyne uiteindelijk nog directeur tot 31 december 1947.

Na zijn pensionering heeft hij weer alle tijd om te tekenen en te etsen. Uit die periode dateren veel van zijn etsen met volkse Brugse taferelen en figuren. Daarnaast blijft hij nog een aantal jaren actief als conservator van het Museum voor Kunstambachten (gevestigd in de voormalige kapel van het Keerske) en als lid van de Bond van West-Vlaamse Volkskundigen. Hij illustreert nog een paar boeken en brengt samen met Lionel Poupaert muurschilderingen aan in de Christus-Koningkerk in Brugge.

Op 11 augustus 1964 overlijdt Jules Fonteyne na een korte ziekte op 86-jarige leeftijd. Sindsdien zijn aan hem drie tentoonstellingen gewijd. In mei-juni 1973 wordt in het Groeningemuseum in Brugge een grote

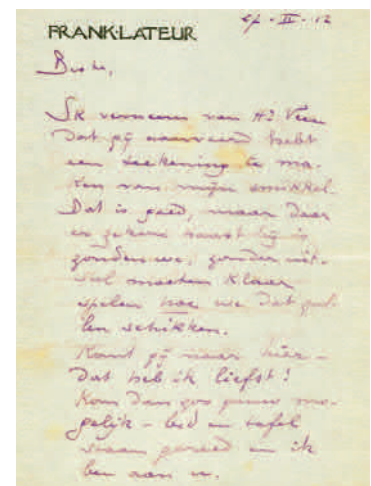
retrospectieve gehouden waarin zijn hele oeuvre aan bod komt. Organisatie en samenstelling van de catalogus zijn in handen van de Brugse kunstenaar Guillaume Michiels, leerling, collega en vriend van Fonteyne. In 1992 organiseert de Gidsenkring voor Brugge en West-Vlaanderen een Fonteyne-tentoonstelling in enkele zalen van het Alfa-Dantehotel in Brugge. En tenslotte is er de in de inleiding genoemde tentoonstelling van september 2012 in de Provinciale Bibliotheek Tolhuis.

Portrettist

In het omvangrijke en veelzijdige oeuvre van Jules Fonteyne nemen de portretten een bijzondere plaats in. Zij getuigen in hoge mate van zijn sterk observatievermogen en uitmuntend technisch vakmanschap. Op enkele uitzonderingen na zijn z'n oudste portretten,

Brugse historicus en filoloog Karel De Flou maakt hij niet minder dan vijf portretten: drie tekeningen en twee etsen. De meeste ervan zijn waarschijnlijk ontstaan in het kader van de grootse hulde die in 1928 aan De Flou gebracht wordt, en van het *Gedenboek* dat in 1930 verschijnt.

En dan zijn er nog de twee portretten van Stijn Streuvels, beide in potlood op papier, die nu tot de collectie behoren van het Provinciaal Museum Stijn Streuvels "Het Lijsternest" in Ingoogem: Streuvels neerzittend in witte stofjas, gedateerd 1912, en een kleiner portret met alleen het hoofd van de schrijver in zijaanzicht, zonder datum, maar te plaatsen in 1924. De omstandigheden waarin deze portretten tot stand kwamen zijn vrij goed bekend, omdat er briefwisseling over bewaard is. Op 27 februari 1912 schrijft Streuvels aan Fonteyne (die op dat

die in de periode 1900-1914 te situeren zijn, allemaal olieverfschilderijen. Bij de portretten van na de oorlog is olieverf dan weer de uitzondering, en gaat het meestal om tekeningen (potlood of pastel) of etsen. De afgebeelde personen komen aanvankelijk overwegend uit zijn onmiddellijke entourage: zijn vader en moeder, zussen, nichten, vrienden... Maar al gauw is zijn reputatie als portrettist ruimer bekend, en krijgt hij van diverse zijden bestellingen. Zo is hij een tijd lang de officieuze portretschilder van het Grootseminarie in Brugge. Niet minder dan drie staatsieportretten van presidenten zijn van zijn hand: kanunnik Henri Delbar (pasteltekening, vermoedelijk naar een oudere foto), kanunnik Henri Vanden Berghe (olie op doek) en monseigneur Camiel Callewaert (olie op doek). Ook kanunnik Jos Dochy, die principaal van het Sint-Lodewijkscollege in Brugge is van 1936 tot 1947, bestelt bij Fonteyne een getekend portret, dat nog altijd in het college hangt. Van de

ogenblik al een paar boeken van Streuvels geïllustreerd heeft): "Ik verneem van H' Veen dat gij aanveerd hebt een tekening te maken van mijn smikkel. Dat is goed, maar daar er zekere haast bij is, zouden we, zonder uitstel moeten klaar spelen hoe we dat zullen schicken. Komt gij naar hier – dat heb ik het liefst! Kom dan zoo gauw mogelijk – bed en tafel staan gereed en ik ben aan u". De opdracht voor dit eerste portret komt dus van Lambertus Jacobus Veen, de Amsterdamse uitgever van Streuvels, die Fonteynes werk kent en waardeert. Nog in datzelfde jaar verschijnt bij Veen *Het glorierijke licht* van Streuvels, met als frontispice een detail van het portret door Fonteyne. Datzelfde portret wordt in diverse latere uitgaven opnieuw gebruikt.

Ook het tweede portret blijkt er in samenspraak met een uitgever te zijn gekomen, deze maal Eugène De Bock, oprichter en bezieler van De Sikkel in Antwerpen.

Links: portret van de Brugse historicus en taalkundige Karel De Flou, ets (privéverzameling, Brugge).

Midden: portret van Stijn Streuvels, potloodtekening, gedateerd 1912 (Het Lijsternest, Ingoogem – foto Dominique Provost, Brugge).

Rechts: brief van Stijn Streuvels aan Jules Fonteyne, gedateerd 27 februari 1912, betreffende het door Fonteyne te tekenen portret (privéverzameling, Brugge).

Streuvels en De Bock hebben, blijkens de bewaarde briefwisseling, aanvankelijk meerdere mogelijke kunstenaars op het oog, maar uiteindelijk gaat hun beider voorkeur naar Fonteyne. Op 18 februari 1924 schrijft De Bock aan Streuvels: "Van de portretten die u me zendt vind ik dat van Fonteyne [*het betreft hier het portret van 1912*] het beste. (...) Ik voel zeer veel voor hem (...)". Bovendien vertrouwt De Bock erop dat Fonteyne het snelst zal werken, "daar hij u reeds goed kent, en voor ons beiden wel een extra-krachtsinspanning zal doen". De volgende dag schrijft Streuvels dan ook aan Fonteyne: "21 maart aanstaande is 't 25 jaar geleden dat de eerste uitgaaf van *Lenteleven* verschenen is, en dat wordt gevierd door eene jubileum-uitgave van dat boek, volgens alle regels van de drukkunst – uitgegeven door De Sikkel (De Bock) en gedrukt te wege op de Catharina-pers te Brugge. Voor die uitgaaf nu zou er moeten een nieuw portret geteekend zijn, en dat zoo haast mogelijk – het boek verschijnt ten allerlaatsten 1 mei. Wat denkt gij daarvan?". Fonteyne gaat op de vraag in, en aldus ontstaat het tweede Streuvelsportret dat in het Lijsternest hangt.

Boekillustrator

De twee portretten zijn lang niet het enige tekenwerk dat Jules Fonteyne voor Stijn Streuvels levert. De samenwerking tussen de kunstenaar en de schrijver dateert al van 1910, wanneer bij L.J. Veen te Amsterdam het boek *Clemens Brentanos Vertelsel van Gokkel en Hinkel* verschijnt, in een vertaling door Streuvels en met twaalf platen (plus een titelplaat) door Fonteyne. Hoe

Streuvels en Fonteyne met elkaar in contact gekomen zijn, is niet duidelijk. Er is wel eens geopperd dat dit via uitgever Veen zou gebeurd zijn, maar dan rijst de vraag: hoe leert een Amsterdams uitgever een Brugs kunstenaar kennen? Meer waarschijnlijk is dat beiden elkaar hebben leren kennen via de jongere broer van Streuvels, de beeldhouwer Karel Lateur, die in Brugge woont en bevriend is met Fonteyne. In elk geval moet het snel tussen die twee geklikt hebben, want ze hebben veel gemeenschappelijke interesses. Uit de briefwisseling tussen hen beiden – waaraan Fernand Bonneure een voortreffelijk artikel gewijd heeft – blijkt duidelijk dat de relatie niet louter zakelijk, maar ook vriendschappelijk is.

Fonteyne illustreert tussen 1910 en 1927 een tiental boeken van Streuvels, waaronder *Het Kerstekind* (1911), *Het glorieus licht* (1912), *Morgenstond* (1912), *De boomen* (1919), *Sint-Jan* (1919), *De schoone en stichtelijke historie van Genoveva van Brabant* (1921), *Verstelsels van 't jaar nul ten tijde dat de uilen praken* (1922) en *De drie koningen aan de kust* (1927). Soms gaat het om slechts één tekening die als frontispice afgedrukt wordt, of – zoals bij de jubileumuitgave van *Lenteleven* uit 1924 – om een portret van de schrijver. Maar in een aantal gevallen gaat het om meerdere illustraties die iets wezenlijks aan het werk toevoegen, en waarover schrijver en tekenaar vooraf terdege overlegd hebben. Dat is bijvoorbeeld het geval bij *Het Kerstekind*, *De drie koningen aan de kust* en *De schoone en stichtelijke historie van Genoveva van Brabant*. In dit laatste boek begint elk hoofdstuk met een rijk geïllustreerde bladzijde, telkens

Links: illustratie uit 'Het Kerstekind' van Stijn Streuvels, 1911.

Afdruk naar een pentekening, met aquarel ingekleurd (privéverzameling, Brugge).

Rechts: illustratie voor 'Vertelsels van 't jaar nul' van Stijn Streuvels, pentekening, 1922 (privéverzameling, Brugge).

bestaande uit een tekening en florale ornamentbanden. De uitdrukkelijke vraag van Streuvels is dat de illustraties in de stijl van William Morris en Walter Crane zouden zijn, hetgeen een kolfsje naar de hand van Fonteyne is, die immers door zijn verblijf in Engeland en de lectuur van het kunsttijdschrift *The Studio* perfect vertrouwd is met het werk van deze Engelse tekenaars.

De drie koningen aan de kust is het laatste Streuvelsboek dat Fonteyne illustreert. In een brief van 23 januari 1929 schrijft Streuvels nog wel over zijn voornemen om een bewerking van de "Brugsche vertelsels" van kanunnik Lootens te maken, waarbij Fonteyne voor kleurplaten zou zorgen. Maar dat gebeurt uiteindelijk niet. In 1929 stopt de briefwisseling. Ook de vriendschapsrelatie schijnt om onnaspeurbare redenen vanaf die tijd te verwateren. Eén van de redenen hiervoor is allicht Fonteynes directeurschap aan de Academie, dat veel van zijn aandacht en tijd vergt.

In het oeuvre van Jules Fonteyne als boekillustrator nemen de werken van Stijn Streuvels een belangrijke plaats in. Maar hij heeft nog heel wat meer geïllustreerd. In de jaren net vóór de Eerste Wereldoorlog maakt hij tekeningen voor de novellenbundel *Zonnig Leven* van Frans Verschoren (Antwerpen, 1912), voor *Dit is Duimpje*, een "spel in verzen" door Emiel Van der Straeten in de bekende reeks Duimpjesuitgaven van de Maldegemse drukker-uitgever Victor De Lille (1913), en voor twee uit het Duits vertaalde sprookjes van de romantische schrijver Wilhelm Hauff – *Dwerg Neuze* en *Moekske* – bij Desclée De Brouwer in Brugge (1914).

Eveneens uit die tijd is de eenmalige kalender van *Biekorf*. In 1914 viert dit door Guido Gezelle gestichte taal- en volkskundig tijdschrift zijn 25-jarige bestaan en biedt het aan zijn lezers een jaarkalender op een groot vel papier aan (73 x 55 cm). Voor de illustraties wordt Jules Fonteyne gevraagd. Centraal staat een grote tekening, waarop Guido Gezelle te zien is bij een bijenkorf

Links boven: aanhef van 'De drie koningen aan de kust' van Stijn Streuvels, 1927. Tweekleurige boekdruk (privéverzameling, Brugge).

Rechts boven: illustratie uit het boekje 'Dwerg Neuze' van Wilhelm Hauff (1914). Afdruk naar een pentekening. Het volkse marktafereel is een thema dat vaak zal terugkeren in het werk van Fonteyne (privéverzameling, Brugge).

Onder: twee pentekeningen voor de kalender van het tijdschrift 'Biekorf', 1914 (privéverzameling, Brugge).

Volgende pagina:

de volledige kalender 1914 van 'Biekorf', met één grote en 36 kleine illustraties van Fonteyne, boekdruk (Provinciale Bibliotheek Tolhuis – foto Dominique Provost, Brugge).

Nieuwjaarmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Schrikkelmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Lentemaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Grasmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Bloemaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Biekorf

VIERT zijn vijf-en-twintigste jaar

WENSCHT zijn goede LEZERS

ZEGEN EN VOLHERDING

Dat is, vanwege Biekorf, een DAGWZER

uit zijn eigen onvolledig, maar goed om te langens even ontelbaar anderen.
Op hem en vindt ge niet wat op die honderdsteit zeren staat.
maar op hem vindt ge wel wat op al die andere andersz. t.w.
— eenige dieteke haligenwaken (getrokken meest uit de Duikmaank), en een beelje verbruikbaar in de
spelling ten dienste van lezende die twijfel of nog dieteke doopnamen bestaan.
— integendeel, hier en daar eenige een klein getuige, enlicht uit de "aanwijzingen" (geschikt door
Juil Fonteyne).
Kost. — uitgeveerd
voor de inleekmaank op Biekorf — 0.30 fr.

Zomermaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Hooimaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Koornmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Herfstmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Zaaimaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Slachmaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

Wintermaand

1 d.	v.	Adolfs van Hussen
2 d.	v.	Remova
3 d.	v.	Verliden s. Rijnrecht
4 d.	v.	Til van Longine s. Geertm
5 d.	v.	Flodols
6 d.	v.	Flodols
7 d.	v.	Flodols
8 d.	v.	Flodols
9 d.	v.	Flodols
10 d.	v.	Flodols
11 d.	v.	Flodols
12 d.	v.	Flodols
13 d.	v.	Flodols
14 d.	v.	Flodols
15 d.	v.	Flodols
16 d.	v.	Flodols
17 d.	v.	Flodols
18 d.	v.	Flodols
19 d.	v.	Flodols
20 d.	v.	Flodols
21 d.	v.	Flodols
22 d.	v.	Flodols
23 d.	v.	Flodols
24 d.	v.	Flodols
25 d.	v.	Flodols
26 d.	v.	Flodols
27 d.	v.	Flodols
28 d.	v.	Flodols
29 d.	v.	Flodols
30 d.	v.	Flodols
31 d.	v.	Flodols

te midden van een tuin. Daarnaast zijn er 36 kleinere tekeningen – drie per maand – met afbeeldingen van Vlaamse volksheiligen en volksgebruiken. Elke tekening, met een fijn pennetje in Oost-Indische inkt uitgevoerd en met zorg geclicheerd, is een meesterwerkje van observatie en verbeelding, vaak met een knipoog en een vleug humor. Hier is illustrator Fonteyne op zijn best.

Na de oorlog krijgt Fonteyne regelmatig opdrachten van de in 1919 door Eugène De Bock opgerichte uitgeverij De Sikkel. Wederom is niet bekend hoe De Bock en Fonteyne elkaar gevonden hebben, maar al vrij snel illustreert Fonteyne voor De Sikkel een deeltje van de

leerboekenreeks voor de lagere school *Binnen en Buiten*. Deze reeks is door De Bock in 1921 gelanceerd ter verspreiding van de zogenaamde “leesmethode Fons Van Hoof”. Het is in die tijd vrij ongewoon dat dergelijke leerboekjes van kwalitatief goede illustraties voorzien worden. Dat is ook de pedagoog en schrijver Hendrik Van Tichelen niet ontgaan: in zijn studie *Over boeken voor kinderen* (Groningen/Den Haag, 1928) merkt hij op dat de uitgevers in Vlaanderen doorgaans weinig aandacht aan de illustraties besteden, en dat ze “slechts een paar tekenaars van waarde, als Frans Gaillard en vooral Jules Fonteyne, naar zich toegehaald hebben”.

Dit is overigens van bij het begin een constante bij De Sikkel: de uitgeverij onderscheidt zich door een bijzondere aandacht voor hoogwaardige typografie en illustratie. De Bock spreekt een hele schare kunstenaars aan om zijn uitgaven te illustreren, en niet van de minsten: Jozef Peeters, Floris Jaspers, Jozef en Jan-Frans Cantré, Frits Van den Berghe, Frans Masereel, Joris Minne, Henri Van Straten en vele anderen... Fonteyne is dus in uitstekend gezelschap. Dat De Bock Fonteyne en zijn werk waardeert, blijkt meermaals uit brieven en interviews. Typerend is het volgende voorval. Wanneer in 1924 Streuvels en De Bock met elkaar corresponderen in de aanloop naar de jubileumeditie van *Lenteleven*, waarvoor Fonteyne een nieuw Streuvelsportret zal leveren, probeert De Bock zonder veel omwegen de originele tekening te bemachtigen: “Ik was zelf reeds op de tekening van Fonteyne verlekkerd om er mijn huis mee te versieren. Zijt ge niet te vermurwen?” Maar Streuvels geeft geen krimp, en zodoende is het portret in het Lijsternest terechtgekomen en er gebleven.

Boven: twee illustraties voor het boek 'Uit het leven van Toontje Tuymelaere en Maatje Mus' van Karel De Wolf, niet gedateerd, Oost-Indische inkt en aquarel (privéverzameling, Brugge).

Onder: illustratie uit de luxe-uitgave van 'De zeer schoone uren van juffrouw Symforosa begijntjen' van Felix Timmermans, in de jaren dertig van de vorige eeuw uitgegeven door De Sikkel in Antwerpen. Afdruk naar een pentekening, met de hand geaquarelleerd en door de kunstenaar gesigneerd (privéverzameling, Brugge).

Voor De Sikkel illustreert Fonteyne onder meer *Uit het leven van Toontje Tuymelaere en Maatje Mus* van Karel De Wolf en *Langs 't Bagghynhof* van Maurits Sabbe. Laatstgenoemd werk is een postume bundeling van twee eerder verschenen verhalen – *Een mei van vroomheid* en *De filosoof van 't Sashuis* – ter gelegenheid van de onthulling van een Sabbe-monument in Brugge in 1950. Naast de reguliere oplage verschijnen er twintig luxe-exemplaren waarin alle illustraties door Fonteyne met de hand ingekleurd zijn. Het is niet de eerste maal dat De Bock met de kunstenaar in zee gaat voor een dergelijke uitgave. In de jaren dertig geeft De Sikkel een luxe-uitgave uit van *De zeer schoone uren van juffrouw Symforosa begintjen*, een verhaal van Felix Timmermans dat oorspronkelijk in 1917 verscheen. Voor de illustraties doet De Bock een beroep op Fonteyne, hetgeen opmerkelijk is als men weet dat Timmermans zelf ook tekent. De oplage bedraagt tweehonderd exemplaren, alle gesigneerd door de schrijver en met door de kunstenaar handmatig ingekleurde illustraties. Tien bijkomende exemplaren op Japans papier bevatten bovendien één van de originele tekeningen van Fonteyne. Een exemplaar kost het voor die tijd aanzienlijke bedrag van 275 frank, een van de tien exemplaren op Japans papier niet minder dan 650 frank. Wanneer Eugène De Bock later op zijn carrière terugblijkt, beschouwt hij deze uitgave als een van de hoogtepunten. In het legendarische televisieprogramma *Ten huize van...* op de BRT verwoordt hij het in maart 1962 bij interviewer Joos Florquin als

volgt: “Ook van Felix Timmermans heb ik verschillende boeken in prachuitgaven gebracht, o.m. *De pastoor uit de Bloeyenden Wyngaerd* en vooral *De zeer schoone uren van juffrouw Symforosa begintjen*, met tekeningen van Jules Fonteyne, die met de hand gekleurd waren. Dat is weer iets dat nu niet meer te doen is, daar is geen publiek meer voor. In die tijd waren er een 400 mensen waar ge kondt op rekenen”.

Voorts illustreert Fonteyne voor De Bock nog een van diens studies over Hendrik Conscience en een heruitgave van het 16de-eeuwse Antwerpse drukwerkje *Een schoone ende geneuchlicke historie of cluchte van Heynken de Luyere* van Cornelis Crul. Wanneer Eugène De Bock in 1969 een boekje uitgeeft over vijftig jaar illustraties en illustratoren bij De Sikkel, neemt hij daarin twee tekeningen van Jules Fonteyne op: een uit *Heynken de Luyere* en een uit Maurits Sabbes *Langs 't Bagghynhof*.

Na zijn pensionering als directeur van de Academie illustreert Fonteyne nog twee boeken: het al genoemde *Langs 't Bagghynhof* en *Hier weerom Brugs volk* van de Brugse volkskundige Karel De Wolf, in 1949 verschenen bij Verbeke-Loys in Brugge. Met zijn volkse tekeningen voor het boek van De Wolf grijpt hij in zekere zin terug naar de stijl van de *Biekerf*-almanak uit 1914. Maar de tekeningen zijn te klein afgedrukt en de kwaliteit van de druk is ook al niet optimaal, waardoor ze niet tot hun volle recht komen.

Frontispice en titelbladzijde van 'Hier weerom Brugs volk' van Karel De Wolf, 1949 (privéverzameling, Brugge).

Een grote en gevarieerde productie

Naast de portretten en de boekillustraties, besteedde de tentoonstelling in het Tolhuis ook nog aandacht aan het werk van Jules Fonteyne als etser. Op dat gebied heeft de kunstenaar eveneens een grote en gevarieerde productie nagelaten. In zijn catalogus uit 1973 vermeldt Guillaume Michiels niet minder dan 68 etsen. Vaak zijn ook één of meerdere voorbereidende potlood- of houtskooltekeningen bewaard. Een systematisch overzicht van de etsen is nooit gemaakt en is ook vrijwel ondoenbaar. Want Fonteyne hield geen lijsten van zijn

werk bij, hij nummerde zijn etsen niet en dateerde ze ook nooit. Enkele van zijn oudere werken zijn mogelijk verloren gegaan of door hem zelf vernietigd omdat hij er niet tevreden over was.

Wat de onderwerpen betreft, gaat het vrijwel uitsluitend over Brugse – of misschien beter gezegd: op Brugge geïnspireerde – stadsgezichten en figuren: markttaferelen, processies, straatgezichten... De Blindekensprocessie, die jaarlijks door 'zijn' West-Brugge trok, heeft hij meermaals op de etsplaat gezet. Heel dikwijls beeldt hij de volkswomen af die hij in het Brugge van zijn jeugd

Potloodtekening 'Toren in herstelling' (of in opbouw?). Naar deze tekening maakte Jules Fonteyne ook een ets (privéverzameling, Brugge – foto Dominique Provost, Brugge).

zag bij hun dagelijkse activiteiten als visverkoopster of kantklosster, of gewoon in gesprek op straat met hun typische kapmantel om. Niet-Brugse onderwerpen zijn zeldzaam. Voorbeelden zijn: de Vogelschrik, de Bomen (ook gebruikt als plaat bij het gelijknamige boek van Stijn Streuvels) en Toren in herstelling. Bij dit laatste werk is de toren niet Brugs, maar de setting wel. De toren lijkt geïnspireerd door die van de Sint-Niklaaskerk van Veurne, en komt ook voor op een ets van kort na de Eerste Wereldoorlog naar een tekening die hij in 1916 in Engeland maakte. De oudere etsen zijn niet met aquarel ingekleurd, de recentere – van na de Tweede Wereldoorlog – zijn dat vaak wel omdat dit kennelijk erg in de smaak viel bij zijn koperspubliek.

Daarnaast experimenteert hij ook met verschillende soorten inkt (enkele etsen zijn in rode inkt afgedrukt) en papiersoorten. De formaten zijn sterk uiteenlopend: van 9,4 x 12,7 cm voor een bescheiden markttafereeltje uit zijn beginperiode tot een royale 43,7 x 65,4 cm voor de Blindkensprocessie op West-Brugge. Van deze laatste ets zijn overigens slechts weinig afdrucken gemaakt, omdat het grote formaat een gelijkmatige afdrukwaliteit bemoeilijkte. Na verloop van tijd heeft Fonteyne de plaat zelfs in twee gezaagd en de rechterzijde verder als autonome prent afgedrukt.

Net zoals zijn portretten en boekillustraties demonstrenen zijn etsen het grote vakmanschap van Jules Fonteyne, zijn onfeilbare observatievermogen en zijn nooit aflatende creativiteit. Of om het met Fernand Bonneure te zeggen: “Hij was kortom een intelligente, klassieke, humanistische geest die zijn denken combineerde met een zeer gevoelige trefzekerheid eenmaal hij pen, potlood of stift liet zweven over papier, staal-, zink- of koperplaat in tekening, ets of litho”.

Marc Ryckaert

Bronnen

Brieven van Stijn Streuvels aan Jules Fonteyne, 1912-1929 (privé archief).

Bibliografie

Fernand Bonneure, “Fonteyne, Jules”, in: *Lexicon van West-Vlaamse beeldende kunstenaars*, deel 1, Kortrijk, 1992, p. 81-82. – Fernand Bonneure, “Stijn Streuvels en Jules Fonteyne”, in: Piet Thomas (red.), *Zoals ik u schreef. Jaarboek III van het Stijn Streuvels Genootschap*, Tielt, Lannoo, 1997, p. 195-229. – [Eugène De Bock], *50 jaar illustratie. 50 jaar De Sikkel. Zo liet De Sikkel*

illustreren 1919-1969, [Antwerpen], De Sikkel, 1969. – Aleks Deseyne, *Huib Hoste 1881-1957 en de wederopbouw te Zonnebeke*, Zonnebeke, De Zonnebeekse Heemvrienden, 1981. – Joos Florquin, *Ten huize van...* 16, Leuven, Davidsfonds, 1980 (onderhoud met Eugène De Bock op p. 31-52). – Hilaire Gellynck, “Jules Fonteyne 1878-1964”, in: *West-Vlaanderen*, 14 (1965), p. 223-225. – Hilaire Gellynck, “Fonteyne Jules, tekenaar-schilder”, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, deel III, Brussel, 1968, kol. 330-332. – Guillaume Michiels, *Retrospectieve tentoonstelling Jules Fonteyne. Groeningemuseum 12 mei - 17 juni 1973. Catalogus*, Brugge, Stadsbestuur, 1973. – *München 1905. IX. Internationale Kunstausstellung im kgl. Glaspalast. Illustrierter Katalog*, München, Rudolf Mosse Verlag, 1905. – Uta Römer, “Fonteyne, Jules”, in: *Sauer Allgemeines Künstlerlexikon*, Band 42, München/Leipzig, 2004, p. 217. – Marc Ryckaert, “Jules Fonteyne (Brugge 1878-1964)”, in: *Brugs Ommeland*, 18 (1978), p. 112-115. – Albert Schouteet, “Beknopte geschiedenis van de Vrije Academie voor Schone Kunsten en van de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten te Brugge”, in: *250 jaar Academie voor Schone Kunsten te Brugge 1717-1967 met een studie over Jan Garemijn als kunst-schilder*, Brugge, Stadsbestuur, 1970, p. 15-72. – Ludo Simons, *Geschiedenis van de uitgeverij in Vlaanderen. 2. De twintigste eeuw*, Tielt, Lannoo, 1987. – Willem Van den Daele, *Briefwisseling Stijn Streuvels - Eugène De Bock (1919-1924)*, Verhandeling ter verkrijging van de graad van licentiaat in de taal- en letterkunde: Germaanse Talen, KU Leuven, 2000. – Hendrik van Tichelen, *Over boeken voor kinderen. Studie ten gerieve van leerkrachten, ouders, bibliothekarissen*, Groningen/Den Haag, J.B. Wolters, 1928. – André Vincke, “Jules Fonteyne als medailleur”, in: *Maandblad voor Numismatiek. Koninklijke Maatschappij Numismatica Brugge en Het Vrije*, 18 (2008), p. 201-208. – www.schrijversgewijs.be/schrijvers/arras-jozef-2/.

Provincie- domeinen met een verleden

In 1963 kocht de provincie West-Vlaanderen 44 hectare van het Tillegembos in Sint-Michiels aan. Daarmee werd het startschot gegeven voor de uitbouw van provinciedomeinen, verspreid over de volledige provincie. Vijftig jaar later beheert de provincie West-Vlaanderen negen groene assen en zeventien domeinen, goed voor in totaal 1.560 hectare. Veel van deze provinciedomeinen hebben ook een belangrijke erfgoedwaarde. Een van de opvallendste is het domein De Palingbeek nabij Ieper, een domein dat in 2013 een dubbele verjaardag mag vieren.

Domeinen en assen

Na de aankoop van een deel van Tillegembos in 1963, kwam vooral in de jaren 1970 de verwerving van provinciedomeinen in een stroomversnelling. Op enkele decennia tijd kwamen domeinen zoals het Lippensgoed-Bulskampveld in Beernem, de Gavers in Harelbeke, het Sterrenbos in Rumbeke, 't Veld in Ardooie en belangrijke delen van de Kemmelberg in provinciale handen. Het Tillegembos zelf, het 'oudste' provinciedomein, groeide in de loop van de jaren verder aan tot 131 hectare. Bovendien verwierf het provinciebestuur ook het kasteel en een aantal bijgebouwen en werd in 1976 op het domein een rosmolen gereconstrueerd.

Boven: het kasteeldomein Tillegem in Sint-Andries is het oudste provinciedomein (foto Marc Ryckaert, Brugge).

Onder: in de kasteeldomeinen zijn nog heel wat elementen van een historische parkaanleg te vinden, waaronder dit pittoreske brugje in het Lippensgoed-Bulskampveld in Beernem (foto Johan Vansteenkiste, Varsenare).

Veel van deze domeinen hebben naast een grote natuurwaarde, ook een belangrijke erfgoedwaarde. Zo waren verschillende provinciedomeinen in oorsprong kasteeldomeinen, een verleden waaraan niet alleen de nog aanwezige gebouwen, maar ook de park- en tuinaanleg nog duidelijk herinneren. Het Sterrebos gaat bijvoorbeeld terug tot een 18^e-eeuws kasteelpark met een opvallende drevenstructuur. In de domeinen Bulskampveld en d'Aertrijcke bleef een belangwekkende 19^e-eeuwse tuinaanleg bewaard, respectievelijk ontworpen door Edmond Gallopin en Louis Fuchs, twee prominente figuren uit de Belgische tuingeschiedenis. Het Fort van Beieren is dan weer een belangrijk relict van de militaire geschiedenis van de Zwinstreek, terwijl de Kemmelberg onder archeologen veel bekendheid geniet.

Naast deze groendomeinen, verwierf de provincie in de loop van de jaren ook verschillende oude spoorwegbeddingen die ingericht werden als fiets- en wandelassen. Het gaat onder meer om de Groene 62 (spoorlijn 62 tussen Torhout en Oostende), de Abdijenroute (spoorlijn 58 tussen Brugge en Maldegem) of de Vrijbosroute (spoorlijn 63 tussen Boezinge en Kortemark). Een van de meest tot de verbeelding sprekende 'groene assen' is wellicht de Frontzate tussen Diksmuide en Nieuwpoort, de spoorlijn 74 die tijdens de Eerste Wereldoorlog bij de onderwaterzetting van de IJzervlakte als waterkering fungeerde.

Later dit jaar komt het erfgoed langs de provinciale groene assen nog uitgebreid aan bod in dit tijdschrift.

Om het vijftigjarig jubileum van de provinciedomeinen te vieren, worden in de loop van het jaar in de verschillende domeinen activiteiten georganiseerd. Soms ligt het accent op de natuurwaarden van de domeinen, terwijl in andere activiteiten vooral op het erfgoedverhaal de nadruk gelegd wordt. Op Open Monumentendag (8 september) worden bijvoorbeeld de provinciedomeinen Raversyde en De Palingbeek speciaal in de kijker geplaatst.

De Palingbeek en de 'Oude Vaart'

Het provinciedomein De Palingbeek in Ieper viert in 2013 een meervoudige verjaardag. Niet alleen besliste de provincie in 1973 – dus veertig jaar geleden – om het domein aan te kopen, maar bovendien zijn ook in het erfgoedverhaal van dit domein verjaardagen te vieren. Een van de centrale elementen in het provinciedomein is de 'Oude Vaart'. 150 jaar geleden werd de goedkeuring voor de aanleg van een kanaal tussen Komen en Ieper ondertekend. De beslissing om een vaarverbinding tussen Ieper en de Leie te realiseren en het graven van het kanaal was een moeizaam verhaal. Na jaren van vallen en opstaan – en niet minder dan vier pogingen

– werd de indrukwekkende Sint-Elooibrug uiteindelijk de kers op de taart. Maar kort na de oplevering van de brug, bleek dat ook deze constructie langzaam weg-schoof op de onderliggende kleilagen en uiteindelijk in 1913 instortte. De gebeurtenis werd omschreven als een 'ramp voor de hele Westhoek' en samen met het instorten van de brug, kwam er een einde aan de ambitieuze droom van een goede verbinding over water.

Boven: de Groene 62, de oude spoorwegbedding tussen Torhout en Oostende, is een van de groene assen in provinciaal beheer (foto Marc Ryckaert, Brugge).

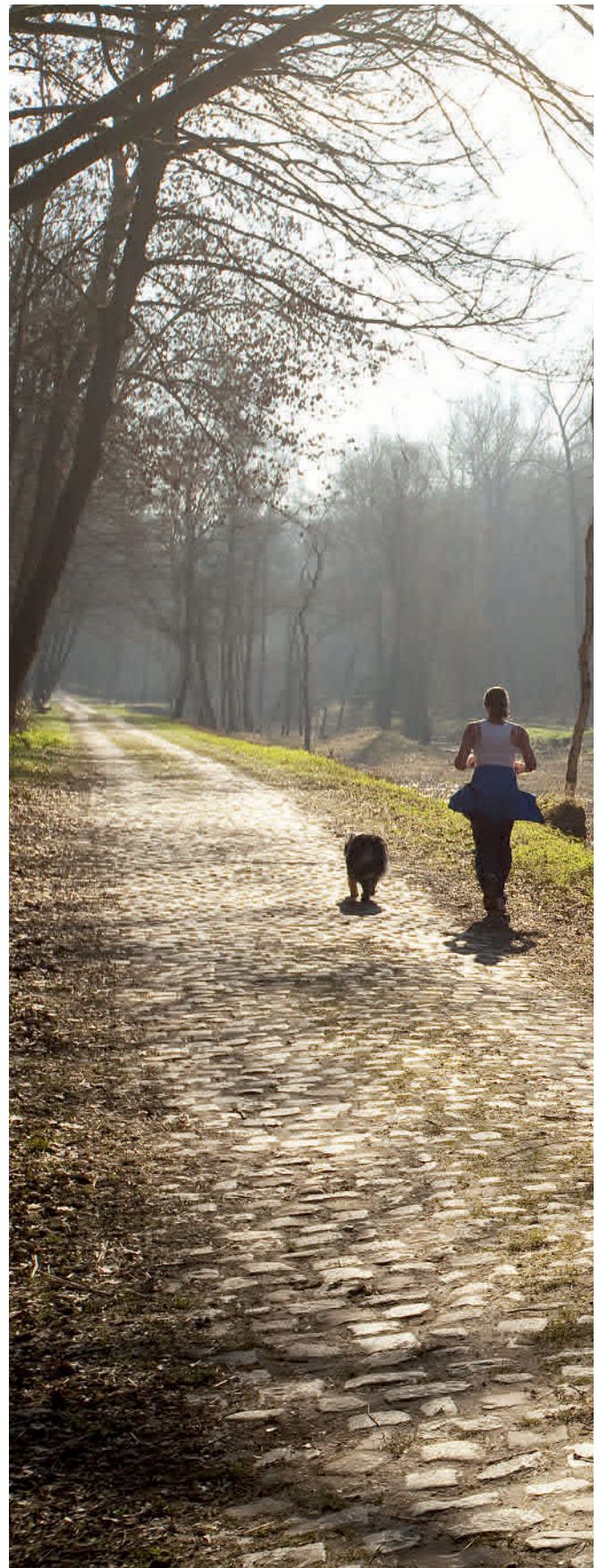
Onder: in het provinciedomein De Palingbeek in Ieper herinnert een oude sluis nog aan een mislukt kanaalproject (foto Stefan Dewickere, Edegem).

Na de Eerste Wereldoorlog werd het plan niet meer opgenomen. De uitgegraven bedding evolueerde langzamerhand tot een bijzonder stukje natte natuur. Een deel werd het eerste West-Vlaamse natuurreservaat van de ornithologische natuurvereniging 'De Wielewaal', waarmee de fundamenteën gelegd waren voor wat op vandaag één van de grootste provinciale domeinen is geworden: De Palingbeek. In het provinciedomein zijn nog talrijke relictten van dit dramatische, maar boeiende verleden te vinden, met de in 2000 als monument beschermde schutsluis en het oorlogslandschap van *The Bluff* als meest tot de verbeelding sprekende voorbeelden. Over de geschiedenis van de 'Oude Vaart' en het provinciedomein De Palingbeek bereidt de provincie West-Vlaanderen momenteel een publicatie voor.

150 jaar Oude Vaart, een brug die 100 jaar geleden instortte en 40 jaar provinciedomein, meer dan redden genoeg om feestelijk terug te blikken. 2013 is daarom voor De Palingbeek een feestjaar, met zondag 8 september als topdag: de 'Open Vaartdag'. Er wordt een aanbod voorzien waarin zowel jong als minder jong, actief en minder actief, de genietier maar ook de meerwaardezoeker in de vele activiteiten, infostanden en randanimatie hun gading zullen kunnen vinden. Daarvoor wordt met meerdere partners samengewerkt. Monumentwacht West-Vlaanderen duidt op 8 september – tevens Open Monumentendag – het verhaal van de oude sluis. Nederlandstalige en Franstalige gidsen staan op geregelde tijdstippen klaar om groepjes door het domein op sleeptouw te nemen. Terwijl vertellers het verhaal kleuren en historische fotoborden beelden van weleer in herinnering brengen, kunnen kinderen via workshops creatief aan de slag met natuurelementen of de uitdaging van een avonturenparkoers trotseren.

Meer informatie over de provinciedomeinen en de volledige activiteitenkalender is te vinden op www.west-vlaanderen.be/domeinen

Provinciaal Archiefnetwerk Probat gelanceerd

De Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen werkt al meer dan 15 jaar met een geautomatiseerd archiefbeheersysteem: van 1997 tot 2003 met het programma 'Dulle Griet' van het Stadsarchief Gent, vanaf 2003 met de zelf ontwikkelde Access-toepassing Probat (Provinciaal Beheerprogramma voor Archief toepassingen).

In het kader van de provinciale subsidiëring, ondersteuning en begeleiding van de West-Vlaamse lokale archiefdiensten werd Probat vanaf 2005 gratis ter beschikking gesteld van de West-Vlaamse lokale besturen die minimum een halftijds archivaris in dienst hebben. 26 lokale besturen gingen toen op dat aanbod in en ondertekenden de 'Overeenkomst omtrent het gebruik van Probat'. Het programma werd bij elke gebruiker lokaal geïnstalleerd.

Met het oog op meer efficiëntie, gebruiksvriendelijkheid en een vlotte uitwisseling van gegevens liet de Provincie het programma in 2012 ombouwen tot een centrale databank en webapplicatie. Er werd een nieuwe overeenkomst opgesteld, die intussen met 30 lokale besturen werd afgesloten (Blankenberge, Bredene, Brugge, De Haan, Harelbeke, Heuveland, Houthulst, Ichtegem,

Ingelmunster, Koksijde, Kortemark, Kortrijk, OCMW Kortrijk, Langemark-Poelkapelle, Menen, Middelkerke, Nieuwpoort, Oostkamp, Oostzebeke, Poperinge, Staden, Tielt, Torhout, Vleteren, Waregem, Wervik, Wevelgem, Wingene, Zedelgem en Zonnebeke). Nog niet alle lokale besturen zijn al effectief op het netwerk aangesloten. Eerst moeten hun gegevens uit de Access-databank geïmporteerd worden in de nieuwe databank. De Provinciale Archiefdienst en de al aangesloten lokale besturen voegen hun archiefbeschrijvingen toe aan de centrale databank en bepalen per beschrijving of deze getoond wordt op de publieke website. De databank groeit steeds aan. Archivarissen en archiefmedewerkers voegen dagelijks nieuwe informatie toe.

De publieke website maakt het mogelijk om online te zoeken in de beschrijvingen van dossiers, foto's, affiches, kaarten, plannen, enz. Onderzoekers die opzoekingen willen doen in één van de aangesloten West-Vlaamse archieven kunnen dus voortaan van thuis uit hun onderzoek voorbereiden.

Zoeken kan op verschillende manieren. Het snelst en eenvoudigst kan dat door op de homepage een woord (persoonsnaam, plaatsnaam, onderwerp) in te voeren in het vak 'Snel zoeken'. Het tabblad 'uitgebreid zoeken' laat toe om gericht te zoeken op periode en/of archiefbewaarplaats en/of nadere toegang en/of type. Met het archievenoverzicht ten slotte kan je de archieven via de boomstructuur doorzoeken.

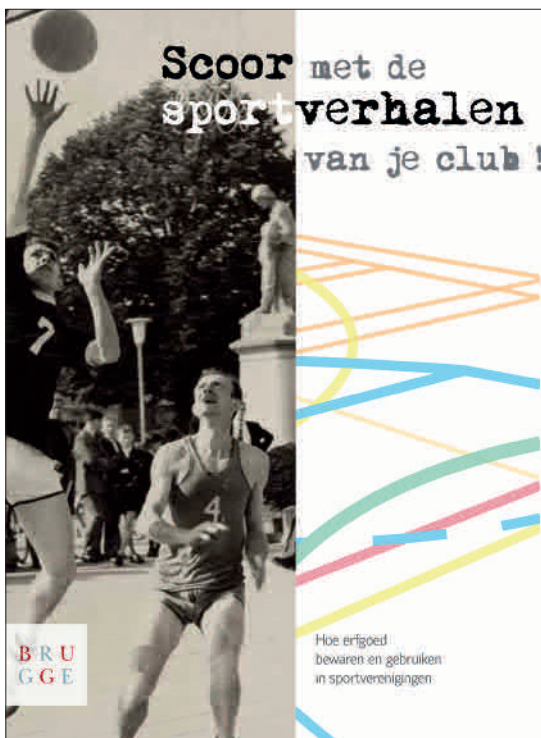
Om de archiefdocumenten zelf in te kijken is in principe nog altijd een bezoek aan de leeszaal van de archiefdiensten nodig. Toch bevat de databank van bepaalde documenten ook digitale beelden. Zo is de volledige reeks 'militieregisters' van het Provinciaal Archief (1813-1922) online te raadplegen. Ook de plannen en tekeningen uit de reeks milieuvergunningdossiers zijn gedigitaliseerd en online geplaatst. De databank is te vinden op www.west-vlaanderen.be/probat.

Isabelle Verheire

De startpagina van het Provinciaal Archiefnetwerk Probat.

Scoor met de sportverhalen van je club! Hoe erfgoed bewaren en gebruiken in sportverenigingen

Sinds enige tijd richt de Erfgoedcel Brugge zijn pijlen op het Brugse sporterfgoed. Onder de noemer 'Sportverhalen' wordt hiervoor met de Stedelijke Sportdienst, de Sportraad en het Fotohuis van de Stedelijke Academie (Deeltijds Kunstonderwijs) samengewerkt. In eerste instantie werd vooral het Brugs sporterfgoed in beeld gebracht. Dat resulteerde in 2012 in de publicatie '50 x Trofee van Sportverdienste', een verzameling getuigenissen van de winnaars. Op erfgoeddag 2012 konden bezoekers in de historische turnzaal van de Hogeschool West-Vlaanderen met Brugse sportverhalen kennis maken. Verder was er een fototentoonstelling in de reeks 'Snapshot' en werden er op aan sport gerelateerde plaatsen zoals het Zwembad Jan Guillini of aan de hallen panelen met historische foto's geplaatst. Een digitaal foto-album op de Brugse beeldbank en een aantal getuigenissen op de Brugse verhalenbank ondersteunden deze ontsluiting van het Brugse sportverleden.

Daarnaast werden tijdens een zogenaamde Erfgoedhalte ook verschillende sportclubs en erfgoedpartners bijeen

gebracht. In een avondvullend programma kwamen ze meer te weten over hoe ze zelf aan de slag konden gaan met hun eigen sporterfgoed. Dit kaderde in een actie om sportclubs te sensibiliseren rond hun eigen verleden. Op die manier kunnen zij dit ook bewaren en valoriseren voor toekomstige generaties.

Om dit nog meer kracht bij te zetten en deze informatie ook duurzamer aan te bieden, stelde Erfgoedcel Brugge daarom de brochure *Scoor met de sportverhalen van je club!* samen. Op een bondige en toegankelijke manier worden sportclubs wegwijs gemaakt in de manier waarop zij hun eigen sporterfgoed kunnen bewaren en inzetten in hun verenigingen. Voorbeelden uit binnen- en buitenland zorgen hierbij voor de nodige inspiratie. Deze gratis brochure kan je bestellen via de website van Erfgoedcel Brugge www.erfgoedcelbrugge.be.

Lieven De Visch

Links: affiche voor 'Scoor met de sportverhalen van je club'.

Rechts boven: voetballer Julien Verriest in actie voor Cercle Brugge, 1969 (Stadsarchief Brugge).

Rechts onder: een postkaart van tennissende dames voor het Engels Klooster (foto Stadsarchief Brugge).

West-Vlaanderen op de gevoelige plaat

Momenteel is er weer een vernieuwde belangstelling voor de fotografie van de stad en het landschap. Foto's zijn en blijven een belangrijke bron voor de studie van het veranderende stads- en dorpsbeeld, evoluties in het landschap en het maatschappelijk leven. In de recente studies wordt zowel aandacht besteed aan wat of wie er op de foto's wordt afgebeeld, de fotografen en het belang van de gebruikte technieken. Bovendien wordt er meer en meer op gewezen dat een foto geen neutraal beeld is. Niet alleen gaat het om de blik van de fotograaf, maar bovendien werden foto's in de studio veelvuldig bijgewerkt. Ook over West-Vlaanderen verschenen de voorbij twee jaar een aantal interessante publicaties.

Stadsfotografie

Het tijdschrift Openbaar Kunstbezit Vlaanderen bracht in 2012 een themanummer over 'Stadsfotografie' uit, geïllustreerd met foto's van Gent en Brugge. Daarbij werd ook geput uit de collectie van de Provinciale Bibliotheek Tolhuis. Over de fotografie in Brugge werd al heel wat gepubliceerd. De studie 'Uit de wereld der Brugse mensen' van Guillaume Michiels, verschenen in 1978, blijft een standaardwerk over de fotografie in het 19^e-eeuwse Brugge. Jaak Rau gaf in het eerste deel van 'Een eeuw Brugge' (2001) een overzicht van de in

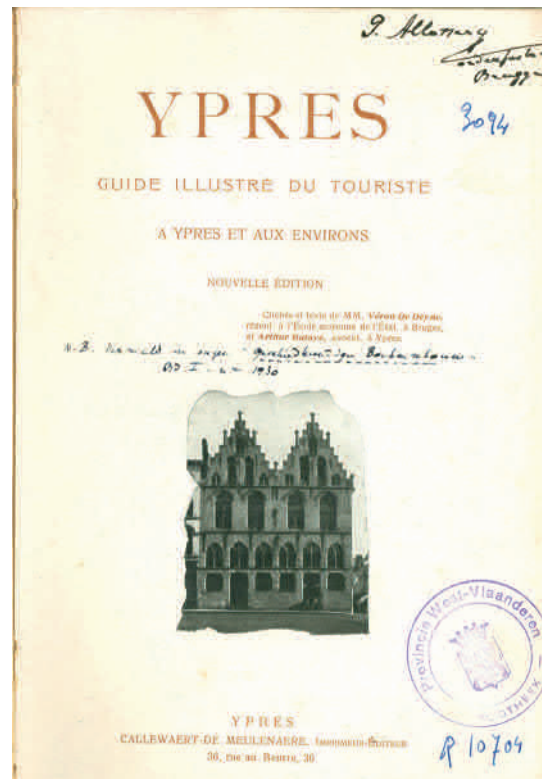
het Brugge van de 19^e eeuw actieve fotografen. In de tentoonstellingscatalogus 'Brugge, portret van een stad, 1847-1918' (2002) stond de fotografie van het stadsbeeld centraal.

Het themanummer over stadsfotografie gaat niet zozeer op zoek naar de biografie van de fotograaf of de geschiedenis van de afgebeelde gebouwen. Centraal staat wat de foto's ons kunnen vertellen over de tijdsgeest en over de blik van de fotograaf. In de inleiding vat Dirk Lauwaert het als volgt samen: 'De ambitie is hier om naar de foto's zelf te kijken. Naar het materiële foto als object, naar het afgebeelde onderwerp en naar de afbeelding zelf. Kijken naar wat in dit samenspel gebeurt. Dat samenspel is de inzet voor de fotograaf, maar ook de inzet voor de kijker.' De vragen die in het nummer gesteld worden, vloeien daar logisch uit voort: waarom werden bepaalde zichten wel in beeld gebracht en andere niet? Wat vertelt dit over de visie op het stadsbeeld? Wat was de relatie tussen de belangstelling voor de geschiedenis en de fotografie? Waarom zijn de bewoners zo vaak afwezig in de 19^e-eeuwse foto's? Hoe worden foto's afgedrukt en gepresenteerd? Wie door het nummer bladert herkent een aantal van de typerende Brugse zichten: het Begijnhof, het Minnewater, de Dijver, de Sint-Salvatorskathedraal, etc. Het beeld van Brugge als een pittoreske, historische stad wordt erin bevestigd.

Links: laat-19e-eeuwse foto van de Steenhoudersdijk in Brugge. Het beeld toont een verlaten stad. De menselijke afwezigheid was vaak een gevolg van de lange belichtingstijden (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Rechts: zicht op Brugge met rechts de Sint-Annakerk. De vroeg-20e-eeuwse foto werd genomen vanuit de toren van de Jeruzalemkerk (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Véron De Deyne

De stedelijke musea van Ieper publiceerden in 2012 een monografie over de Ieperse fotograaf Véron De Deyne (1861-1920). Het is het elfde volume in de reeks 'Inventarissen van het Iepers kunstpatrimonium', waarin specifieke delen van de collectie van de Ieperse musea in kaart gebracht en in context geplaatst worden. Eerder verscheen in deze reeks ook al een monografie over de Anthony's, zonder de twijfel de belangrijkste Ieperse fotografen. Véron De Deyne is een minder bekende figuur, die eerder al kort aan bod kwam in 'Ieper, de verdwenen stad' (1998), een schets van de fotografie in het vooroorlogse Ieper. De Deyne ontwikkelde al vrij vroeg een interesse in de fotografie. Vanaf de vroege jaren 1880 – Véron is dan actief als leraar in Ieper – gaf hij diavoordrachten over bezienswaardigheden in binnen- en buitenland. In de jaren 1890 zal hij bovendien publiceren over het gebruik van dia's als pedagogisch hulpmiddel in het onderwijs en ligt hij mee aan de basis van de *Société Yproise de Photographie*. Hij neemt deel aan fototentoonstellingen en zijn foto's worden gebruikt voor toeristische gidsen van Brugge en Ieper. Na zijn dood worden zijn foto's van het verwoeste Ieper gebruikt in *Ypres before and after the Great War*, een boekje waarvan ook een Franse editie verscheen.

De kern van de collectie foto's van Véron De Deyne in de Ieperse musea wordt gevormd door vier albums die door De Deyne zelf samengesteld werden. Hieruit blijkt duidelijk dat De Deyne niet alleen Ieper, zowel voor als tijdens de Eerste Wereldoorlog, op de gevoelige plaat vastlegde, maar dat hij ook andere steden van de Westhoek in beeld bracht: Veurne, Nieuwpoort, Diksmuide. Uit de foto's blijkt ook De Deynes belangstelling voor de markante historische monumenten in het landschap van de Westhoek, getuige bijvoorbeeld foto's van de kerk van Esen en Lamprennisse of de abdijhoeve Ten Bogaerde nabij Koksijde. Een van de albums kreeg de titel '*Monuments. Environs de Bruges*' mee. Deze 67 foto's schetsen een boeiend beeld van het laat-19^e-eeuwse Brugs Ommeland. De markantste historische monumenten uit de regio zijn in de reeks aanwezig: de schuur van Ter Doest, de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Lissewege, de torenruïne in Dudzele, het Sint-Janshospitaal in Damme, etc. Opvallender is echter dat de Ieperse fotograaf ook heel wat 'recente' gebouwen fotografeerde, waaronder neogotische realisaties van Jean-Baptiste Bethune (het kerkdorp Vivenkapelle, het kasteel van Loppem) en het werk van René Buyck (het gemeentehuis van Oostkamp, de kastelen van Bloemendale en Gruuthuse). In het boek worden alle foto's klein afgedrukt en een selectie op groter formaat afgedrukt.

Links: de hal van het neogotische kasteel van Caloen in Loppem. Foto van Véron De Deyne, ca. 1910 (Universiteitsbibliotheek Gent).

Rechts: toeristische gids voor Ieper die geïllustreerd werd met foto's van Véron De Deyne en Arthur Butaye (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Volgende pagina:

Boven: de Sint-Walburgakerk in Veurne met de werf van de neogotische uitbreiding naar ontwerp van August Van Assche. Foto van Véron De Deyne, ca. 1905 (Universiteitsbibliotheek Gent).

Onder: de Boterplas met de vestingen van Ieper. Foto van Véron De Deyne, voor 1914 (Universiteitsbibliotheek Gent).

Kortrijk in de 19e eeuw

Het Broelmuseum presenteerde in 2013 onder de titel 'Kortrijk voor de camera' een overzicht van de fotografie in het 19e-eeuwse Kortrijk. Naar aanleiding van de tentoonstelling verschenen twee publicaties. Paul De Paepe en Filippe De Potter geven in 'Kortrijk voor de camera' een overzicht van de werkzaamheden van de Kortrijkse beroepsfotografen. De publicatie omvat een inleiding over de opkomst van de fotografie in de Gulden Sporenstad, het belang van visite- en portretkaartjes voor de kennis over beroepsfotografen en een schets van het belang van het verenigingsleven, waarbij ingegaan wordt op de *Société Photographique de Courtrai*. Het belangrijkste deel van het boek wordt gevormd door een overzicht van het leven en werk van dertig Kortrijkse beroepsfotografen. Fotografen die uitgebreid aan bod komen zijn onder andere Hemann Boehm, August De Bedts, Palmer Descamps, Julien Hoeffel en August Ruys-Morel. Voor de illustraties werd in belangrijke mate geput uit de collecties van het Kortrijkse stadsbestuur, het rijke Bethune-archief in Marke en diverse privécollecties. De gereproduceerde foto's schetsen een beeld van het Kortrijkse stadsbeeld, getuigen van markante gebeurtenissen in Kortrijk en bieden een inzicht in de burgerlijke maatschappij en het rijke verenigingsleven. Bovendien wordt door het boek duidelijk hoe de fotografen zich een plaats in het culturele leven wisten te veroveren en hun persoonlijk netwerk wisten uit te bouwen door contacten met de prominenten die voor de camera plaats namen.

Het boek 'Kortrijk glashelder en glansrijk' reproduceert de belangwekkende collecties glasnegatieven van het Kortrijkse Broelmuseum, een verzameling waarin het werk van de amateurfotograaf Alberic Goethals een belangrijke plaats inneemt. De publicatie werd opgevat als een album met afdrukken op groot formaat, voorafgegaan door een essay waarin wordt ingegaan op hoe de fotografie de veranderingen van het Kortrijkse stadsbeeld in beeld bracht: de komst van de spoorweg, de bouw van nieuwe bruggen, de sloop van kleine huisjes, nieuwe standbeelden op openbare pleinen, de brand van de Sint-Maartenskerk, etc. De foto's werden tezelfdertijd ontsloten via de beeldbank van de stad Kortrijk (www.geheugenvankortrijk.be).

Jeroen Cornilly

Vorige pagina:

het westportaal van de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Lissewege. Foto van Véron De Deyne, ca. 1910 (Universiteitsbibliotheek Gent).

Boven: Hendrik Conscience als arrondissementscommissaris, foto van August De Bedts, 1857 (Letterenhuis, Antwerpen).

Onder: het pas voltooide gerechtshof van Kortrijk. De Kortrijkse fotograaf Palmer Descamps maakte deze foto in 1875 in opdracht van architect Pierre Nicolas Croquison. Een exemplaar werd aan koning Leopold II bezorgd (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Dirk Lauwaert, 'Stadsfotografie. De stad, de fotografie en de negentiende eeuw', in: *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen* (2012), nr. 4, p. 40 blzn.

Jan Dewilde en Frederik Vandewiere, *Véron De Deyne 1861-1920*, Ieper, 2012, 192 blzn.

Isabelle De Jaegere, *Kortrijk glashelder en glansrijk*, Kortrijk, 2013, 160 blzn.

Paul De Paepe en Filippe De Potter, *Kortrijk voor de camera. Beroepsfotografen voor en tijdens de Belle Epoque*, Kortrijk, 2013, 328 blzn.

Over Werk en mensen

De streek van Kortrijk en Roeselare is op vandaag zowat de belangrijkste economische pool van de provincie West-Vlaanderen, een positie die in de loop van de geschiedenis verworven werd en in belangrijke mate de identiteit van deze regio bepaalt. Op initiatief van de Provincie West-Vlaanderen en met de steun van de erfgoedcel TERF, de erfgoedcel Kortrijk, Overleg Cultuur Regio Kortrijk, Toerisme Leiestreek, Respc-Serr Zuid-West-Vlaanderen en Resoc-Serr Midden West-Vlaanderen werd de boeiende economische geschiedenis van de streek van Kortrijk en Roeselare in kaart gebracht. De opdracht werd uitgevoerd door het Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG). De resultaten van dit onderzoek werden vervolgens verwerkt in het boek 'Over werk en mensen', een uitgave van de Provincie West-Vlaanderen.

Het boek behandelt de industriële ontwikkeling van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen in de 19^e en de 20^e eeuw. Deze streek – die de administratieve arrondissementen Kortrijk, Roeselare en Tielt omvat – evolueerde in deze periode van een uitgesproken agrarisch gebied naar een sterk verstedelijkte en een uitgesproken industriële regio. De sporen van dit industrialiseringsproces zijn vandaag nog steeds tastbaar aanwezig in het stadsbeeld en het landschap. Het basismateriaal voor de studie bestond uit de overheidstellingen van het Nationaal Instituut voor de Statistiek. Op basis van een grondige analyse van deze gegevens konden een aantal bestaande opvattingen bevestigd worden, terwijl andere inzichten grondig bijgesteld dienden te worden.

Het verhaal werd in drie grote perioden opgedeeld. In het eerste deel komt de periode van 1840 tot 1890 aan

bod, een tijdvak waarin naast landbouw en huisnijverheid de eerste sporen van industrialisatie hun intrede deden. Cruciaal voor dit industrialiseringsproces was de uitbouw van een betere wegeninfrastructuur, met als belangrijkste exponenten de spoorwegen en de kanalen Roeselare-Leie en Bossuit-Kortrijk. Uit de overheidstellingen bleek duidelijk dat de huisnijverheid nog lang een belangrijk aandeel in de economie had, terwijl er van grootschalige bedrijven tot aan het einde van de 19^e eeuw maar in beperkte mate sprake was. Van een echte doorbraak van de industriële werkgelegenheid bleek pas vanaf omstreeks 1900 echt sprake, een evolutie die kort onderbroken werd door de Eerste Wereldoorlog. Deze periode van doorgedreven industrialisatie en mechanisatie – te situeren vanaf 1890 tot aan de Tweede Wereldoorlog – komt aan bod in het tweede deel van het boek. Naast de vlas- en textielindustrie in de Leiestreek, komen ook de bloeiende schoen- en borstelnijverheid in Izegem, de ontwikkeling van de metaalnijverheid en de dakpanindustrie aan bod. Naast deze sterk economische geschiedenis worden ook aspecten zoals de emancipatie van de arbeidersklasse en de grensarbeid kort belicht. Na de Tweede Wereldoorlog werd in de regio ingezet op een verdere modernisering en waar nodig een reconversie van voorbijgestreefde sectoren. Dit verhaal van de aanleg van autosnelwegen en goed uitgeruste bedrijventerreinen, de verdere expansie van de industrie en de definitieve doorbraak van de dienstensector vormt het onderwerp van het derde deel. Opmerkelijk was onder meer de sterke diversificatie, de opmars van de diepvriesindustrie en het belang van de innovatieve metaalverwerking met bedrijven zoals Bekaert en Barco, wat de regio duidelijk op de internationale kaart plaatste.

Links: de Izegemse schoennijverheid was vanaf de jaren 1950 tanende (Archief Ten Mandere).

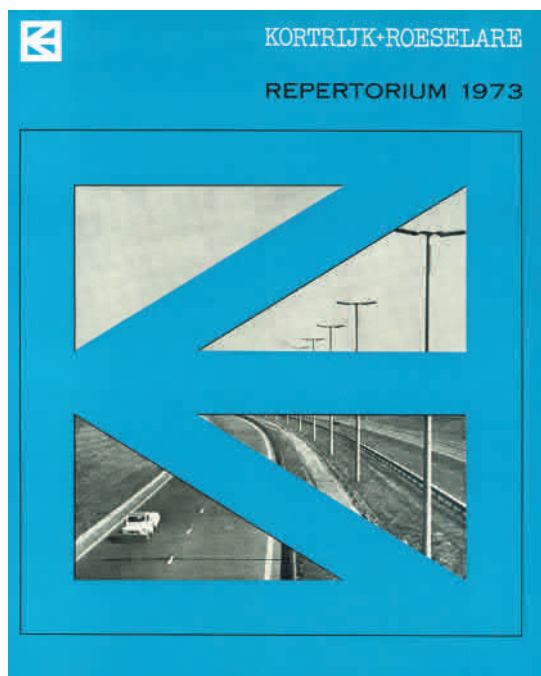
Rechts boven: 'Linière de Courtrai' was een van de bedrijven die vanaf de late 19e eeuw voor het spinnen van vlas nieuwe productietechnieken toepaste (Stadsarchief Kortrijk).

Rechts onder: de afrit Izegem-Rumbekke op de nog niet voltooide autosnelweg E403. Nieuwe wegen moesten vanaf de jaren 1950 de industriële ontwikkeling stimuleren (Stadsarchief Roeselare).

evolutie van de industrie, de bevolking of de landbouw in een bepaalde gemeente geanalyseerd worden.

Brecht Demasure, *Over werk en mensen. Een sociaaleconomische streekgeschiedenis van Midden- en Zuid-West-Vlaanderen*, Brugge, 2012, 188 blzn., 180 illustraties. De publicatie kan besteld worden via de webshop van de provincie West-Vlaanderen (www.west-vlaanderen.be/informatiecentrum). Het boek kost 12,50 euro, inclusief verzendkosten.

Boven: het kanaal Roeselare-Leie met ernaast de spoorweg Brugge-Kortrijk ter hoogte van Izegem. De uitbouw van een goede wegeninfrastructuur was in de 19e en de 20e eeuw bepalend voor de industriële ontwikkeling (foto Daniël Leroy, Brugge).

Onder: kft van het viertalige repertorium van bedrijven in de regio Kortrijk-Roeselare. Dergelijke publicaties waren bedoeld om de nijverheid in de regio te promoten (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Illustratie achterkaft: laat-19e-eeuwse detailfoto van het stadhuis van Brugge. De foto illustreert mooi het effect van een lange belichtingstijd. Omdat de kinderen niet steeds op dezelfde plaats bleven staan, zijn ze twee keer zichtbaar: een keer vaag en een keer duidelijk (Provinciale Bibliotheek Tolhuis).

Voor het illustratiemateriaal werd zowel uit bedrijfsarchieven als uit de collecties van diverse lokale en regionale erfgoedactoren geput. Het cijfermateriaal werd geresumeerd in overzichtelijke tabellen en grafieken. Bij de publicatie hoort verder een DVD met alle cijfermateriaal (in excel-tabellen) dat aan de basis van het onderzoek lag. De onderzoeker krijgt hierdoor de mogelijkheid om de gegevens naar eigen inzicht en specifiek voor zijn eigen onderzoek te gebruiken. Zo kan bijvoorbeeld op basis van de tabellen gemakkelijk de

in de Steigers

Colofon

In de Steigers
Erfgoednieuws uit West-Vlaanderen

verschijnt vier maal per jaar en is een uitgave van de Provinciale Dienst voor Cultuur, Afdeling Cultureel Erfgoed, in opdracht van de Deputatie van de Provincie West-Vlaanderen

Redactieadres: *In de Steigers*, Dienst voor Cultuur, Provinciehuis Boeverbos, Koning Leopold III-laan 41, 8200 Sint-Andries (Brugge)

E-mail: jeroen.cornilly@west-vlaanderen.be

Redactionele coördinatie: Jeroen Cornilly

Vormgeving, pre-press en druk: Provincie West-Vlaanderen, Grafische Dienst

Verantwoordelijke uitgever: Jan Denolf, directeur dienst cultuur, Provincie West-Vlaanderen

Abonnementen: 7,5 euro per jaar. Om een abonnement te nemen stuurt u een bericht met uw naam en adres naar het redactieadres.

Oude nummers: Oude jaargangen zijn vanaf 2002 nog verkrijgbaar tegen 2,5 euro (2002) of 5 euro (2003-2011).

Werken mee aan dit nummer: Jeroen Cornilly, Lieven De Visch, Luc Filliaert, Marc Ryckaert, Isabelle Verheire

Illustratieverantwoording: Archief Ten Mandere, Izegem: blz. 29 links. – Stefan Dewickere, Edegem: blz. 19 onder, 21. – Verzameling Luc Filliaert, Nieuwpoort: blz. 5. – Daniël Leroy, Brugge: blz. 30 boven. – Letterenhuis, Antwerpen: blz. 28 boven. – Privéverzameling, Brugge: blz. 2 links, 3, 7 links, 10 links en rechts, 11, 12, 14, 15. – Dominique Provost, Brugge: blz. 1, 4 boven, 6 boven, 8 boven, 9, 10 midden, 13, 16. – Provinciale Bibliotheek Tolhuis: blz. 8 onder, 24, 25 rechts, 28 onder, 30 onder, 32. – Marc Ryckaert, Brugge: blz. 2 midden, 18 boven, 19 boven. – Stadsarchief, Brugge: blz. 2 links, 4 onder, 6 onder, 7 rechts, 23. – Stadsarchief, Kortrijk: blz. 29 boven rechts. – Stadsarchief, Roeselare: blz. 29 links onder. – Universiteitsbibliotheek Gent: blz. 25 links, 26, 27. – Johan Vansteenkiste, Varsenare: blz. 18 onder.

Gedrukt op milieuvriendelijk papier

